

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG A NÉPTÁNCKUTATÁSBAN

PESOVÁR ERNŐ EMLÉKEZETE

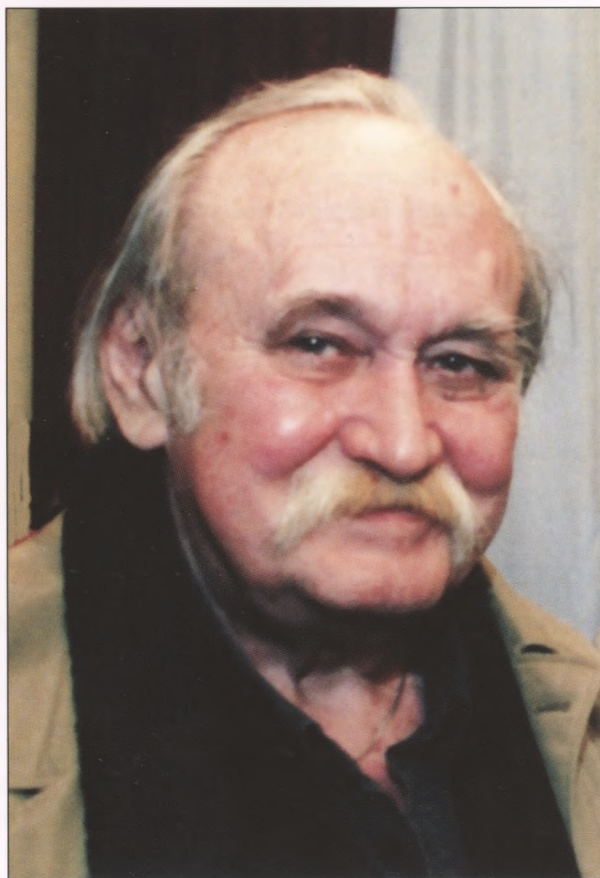

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG A NÉPTÁNCKUTATÁSBAN

PESOVÁR ERNŐ EMLÉKEZETE

„Nézd a tánc neveit, Mint festik játszi ecsettel
A népek lelkét s nemzetek ízleteit.”

Berzsenyi Dániel, 1811

Pesovár Ernő
MTA Zenetudományi Intézet
Fotó: Gelencsér Ferenc, 2006.

A szöveggondozás és a nyomdai előkészítő példány
az MTA Zenetudományi Intézetében készült.

A könyv megjelenését támogatta:
A Nemzeti Kulturális Alap Népművészeti Szakmai Kollégiuma

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Pápa Város Önkormányzata

Szerkesztette: Felföldi László – Müller Anita

A szerkesztők munkatársa: Szökéné Károlyi Annamária

Szöveggondozás: Pálfy Gyula

Angol fordítás: Felföldi Edit, Fügedi János

Borítóterv: Rudas Klára

A borítón: *Vígan táncoló magyarok*. Ismeretlen szerző műve a XIX. század első feléből

ISBN 978-963-88451-4-6

© MTA Zenetudományi Intézet

 KIADÓ ÉS NYOMDA Kft.
Felelős vezető: Fonyódi Ottó
www.efonyomda.hu

TARTALOM

Ajánlás (Dr. Kovács Zoltán)	7
Pesovár Ernő velünk élt (Grażyna Władysława Dąbrowska)	9

TANULMÁNYOK PESOVÁR ERNŐ TISZTELETÉRE

A TÁNC TÁRSADALMI, KULTURÁLIS ÉS TERMÉSZETI KÖRNYEZETE

<i>Andrásfalvy Bertalan</i> : Népművészet és természeti környezet.....	13
<i>Ratkó Lujza</i> : A néptánckutatás hagyományos és új útjai a XXI. században	23
<i>Fügedi János</i> : A mozdulatpár mint motivikus mikrostruktúra Jakab József pontozóiban.....	37
<i>Gera Botond – Karácsony Zoltán</i> : A hagyományátadás szerepe ma a tyukodi cigányoknál	45
<i>Dóka Krisztina</i> : „Már mi hoztuk bé divatba...” Egy maroszéki falu táncéletének átalakulása a XX. században	59
<i>Békési Tímea – Varga Sándor</i> : Kiáltott rigmusok egy erdélyi, mezősegi faluban.....	81
<i>Gombos András</i> : Sajátos stílusjegyek egy eleki román táncos egyéniség táncában...	103
<i>Nagy Zoltán</i> : Régi kardtáncábrázolások az Ural-vidéken	119

TÁNC, ZENE ÉS JÁTÉK

<i>Olsvai Imre</i> : A sárközi lépő és futó karikázók dallamtípusai	155
<i>Pávai István</i> : XIX. századi havasalföldi és székelyföldi adatok a magyar tánckultúráról	177
<i>Sipos János</i> : Tuvai és magyar dallamok.....	187
<i>Pesovár Zsófia</i> : A felső-breton népdalok szerepe a jelenkori kultúrában	201
<i>Lázár Katalin</i> : Táncos elemek a népi játékokban.....	213
<i>Ferkóné Pávai Réka</i> : A moldvai magyar népzene és néptánc korai forrásai	231

A TÁNC AZ OKTATÁSBAN ÉS A REVIVAL MOZGALOMBAN

<i>Zórándi Mária</i> : A néptánckutatás eredményeinek megjelenése az oktatás különböző területein „Kutatás az oktatás szolgálatában”	251
<i>Antal László</i> : A magyar néptáncok tudományos elemzése és rendszerezése mint a néptánc tantárgypedagógia alapja	263
<i>Horváth János</i> : A néptánckutató és koreográfus Pesovár Ernő	275
<i>Sebő Ferenc</i> : Tudomány és mozgalom (Pesovár Ernő és a Magyar Állami Népi Együttes).....	283

RÉTHEI PRIKKEL MARIÁN, A NAGY ELŐD EMLÉKEZETE

<i>Gálos Rezső</i> : Réthei Prikkel Marián	303
<i>Pesovár Ernő</i> : Réthei kéziratok hagyatéka	305

<i>Pesovár Ernő</i> : Réthei tanulmánya elé... (A verbunkos tánc eredete).....	309
<i>Réthei Prikkel Marián</i> : A verbunkos tánc eredete (részlet).....	311
<i>Réthei Prikkel Marián</i> : A magyarság táncai (címlap és tájékoztató kéz-, és gépirással).....	313
<i>Felföldi László</i> : Réthei Prikkel Marián és Seprődi János levelezése.....	321
<i>Müller Anita</i> : Réthei Prikkel Marián pápai kötődése	345

INTERJÚ PESOVÁR ERNŐVEL

<i>Nagy Zoltán</i> : Interjú Pesovár Ernővel 2007 márciusában.....	353
--	-----

PESOVÁR ERNŐ MUNKÁSSÁGA

<i>Pálfy Gyula</i> (összeállította): Irodalomjegyzék.....	361
---	-----

ESEMÉNYEK PESOVÁR ERNŐ 80. SZÜLETÉSNAPIJÁNAK ÉVFORDULÓJÁN

<i>Tari Lujza</i> : Pesovár Ernő 80 éves	367
<i>Szőkéné Károlyi Annamária</i> : Képes beszámoló Pesovár Ernő 80. születésnapjára és a pápai tudományos konferenciáról	377
<i>Szőkéné Károlyi Annamária</i> : Képes beszámoló a Réthei Prikkel Marián-émléktábla felavatásáról	392
<i>Galambos Tibor</i> : Köszöntőbeszéd a Nemzeti Táncszínházban.....	399

PESOVÁR ERNŐ EMLÉKEZETE (1926–2008)

BÚCSÚZTATÁS A FARKASRÉTI TEMETŐBEN

<i>Szurmainé Silkó Mária</i> : Elment egy nagyszerű tudós és ember!.....	408
<i>Felföldi László</i> : Pesovár Ernő emlékezete	410
<i>Antal László</i> : Búcsúzás Pesovár Ernőtől.....	413
<i>Borián Tibor</i> : Dr. Pesovár Ernő búcsúztatására	415

A CSALÁDI SÍR HERENDEN

KOPJAFAKOSZORÚZÁS VELEMBEN

<i>Antal László</i> : A Kiss Gyula Kulturális Egyesület kopjafa-koszorúzása (Velem, 2008. december 3.).....	421
Zárszó (<i>Müller Anita</i>)	423

A SZERZŐK BEMUTATÁSA

KIÁLTOTT RIGMUSOK EGY ERDÉLYI, MEZŐSÉGI FALUBAN¹

BÉKÉSI Tímea – VARGA Sándor

BEVEZETÉS

Egy korábban megjelent tanulmányunkban² már vázlatosan bemutattuk, hogy milyen funkcióval bírnak a *táncszók*³ egy erdélyi, mezőségi faluközösség társadalmának kommunikációs rendszerében és használóik életében. Rámutattunk arra, hogy ezek a szövegek formai és funkcionális szempontból szoros rokonságban állnak a népdalokkal. Fontos szerepük, hogy segítségükkel az ember a közösség által elfogadott módon formába önti érzéseit,⁴ de lényeges különbség a kettő között, hogy míg az éneklés ilyen funkcióban gyakran a „hallgatóság nélküli népművészet” kategóriájába tartozik,⁵ addig a *táncszó* mindig a közösség előtt, nyilvánosan hangzik el. Az egyéni sérelmek orvoslására, a közösségi morál érvényesítésére, valamint konfliktushelyzetek kezelésére is hoztunk példákat. Az írásunkban megemlítettük továbbá a tárgyjal kapcsolatos terminológiai problémákat, amelyek megoldására jelen tanulmányunk végén teszünk javaslatot.

A mostani vizsgálódásunk is más irányultságú, mint ami a *táncszókkal* kapcsolatos kutatásokat eddig jellemezte. A *táncszók* formai, tematikai jellegű vizsgálataitól⁶ kissé eltérve a következőkben arra vállalkozunk, hogy pontosítsuk és kiegészítsük

---

¹ Pesovár Ernő 80. születésnapja tiszteletére rendezett konferencián elhangzott előadás írásos változata. (A tanulmányt a pápai konferencián Varga Sándor ismertette.)

² Békési–Varga 2006. 291–310.

³ Helyi terminológiával a *csuhogatózás*, *csuhajogatózás*, *csuhogatózás*, *rikótozás*, *rikatozás*, *rikobálás*. Fontos helyi megnevezés Belső–Mezőséken még a *vagdalozás*, ami tulajdonképpen *táncszókkal* történő vitatkozást jelent. A következőkben ezek közül a Visában leginkább használatos *rikoltozás*, illetve *vagdalozás* kifejezéseket használjuk majd.

⁴ Vö. Andrásfalvy 2004. 77–87.

⁵ Andrásfalvy 1980. 129.

⁶ Vö. Békési–Varga 2006. 292–294.

a *táncszók* használatáról kialakult képet. Több szempontot felhasználva szeretnénk a témát körüljárni: mikor és hol, kik és miért, valamint hogyan használták, illetve használhatták a *táncszókat*. A vizsgálat alapját az 1994 óta tartó visai (Kolozs m.) kutatásaink jelentik, de az erdélyi Mezőség más falvaiban, valamint Kalotaszegen összesen mintegy 20 kutatópontról⁷ gyűjtöttünk a témára vonatkozó adatokat.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A *táncszók* vizsgálatával eddig meglehetősen kevesen foglalkoztak, közülük is a legtöbbben a formai vizsgálatokat tartották elsősorban fontosnak. A *táncszók* és a népdalszövegek egyezéséről, a recitáláshoz hasonló, kiáltott előadásmódról, a különböző stílusrétegbe tartozó táncokkal, valamint a tánc kíséző zene ritmusával és dallamával való kapcsolatáról is születtek írások.⁸ Legutóbb jelentős összegyűjtött anyag alapján Pálffy Gyula tett javaslatot a *táncszók* lehetséges tartalmi osztályozására.⁹ A felsorolt művek közül néhányban találunk adatot a román és a magyar anyag hasonlóságára vonatkozóan.¹⁰

A szakirodalmat áttekintve szembetűnik, hogy hiányoznak történeti jellegű, valamint nemzetközi összehasonlító kutatások, amelyek segítségével a *táncszók* helyét pontosan meg lehetne határozni a folklórműfajok között.

Esettanulmányokra támaszkodó funkcionális jellegű vizsgálat, a fent említett tanulmányunkon kívül eddig sajnos nem született, ezzel kapcsolatban csupán elszórt adatközlésekkel találkozunk.¹¹ A legtöbb szöveggyűjteményt olvasva csak halványan sejlenek fel előttünk az alkotási folyamatokra, a különböző sztereotípi-

⁷ Kutatópontok voltak Kalotaszegen: Inaktelke, Körösfő, Magyarvalkó, Méra, Türe; Mezőségen: Boncnyíres, Buza, Cente, Csabaujfalu, Gyulatelke, Köteland, Magyarpalatka, Magyarzovát, Marokháza, Mezőkeszű, Mezőszava, Mocs, Ormány, Szék, Vajdakamarás. Ezen kívül rendelkezünk adatokkal Mezőpanitról, Mezőmadarásról, Vajdaszentiványból és Gyimesközéplokról.

⁸ Legfontosabb jellemzőkről ld. Küllös–Martin 1982. 185.; Katona 1998. 358.

⁹ Pálffy 2004. 175–200.

¹⁰ Pl. „A románok 7- és 8-szótagos táncszavai (strigătura, chiuituri) formailag s előadásban a magyarhoz hasonlóak.” (Küllös–Martin 1982. 186.)

¹¹ „Ezek a táncrigmusok a féktelen jókedv, öröm és pajkosság kifejezői.” (Küllös 1978. 392.); „... mindegyiknek meghatározott célja, feladata van (...) A természetes, egészséges élet tiszta erotikája nyilvánul meg bennük kötetlen kimondva (...) Művészi értékük mellett sok társadalmi, közkerkolcsi és általános folklórisztikai érték hordozói is.” (Horváth 1980. 362.); „... egyik találó hasonlattal vág, másik egy odatett célzással csip, ez fonákságával hat, amaz ürességével s a csupa rimmel is kelt derűtséget, egyik a bárgyúságot csúfolja ki...” (Borbély 1891. 19.); „Sokszor gúnyolódó, csipkelődő tartalmúak, néhol szabadszájúak is. De a tánc hevében mindenki tudomásul vette, nem sértődhetett meg senki, ha találva érezte magát.” (Pesovár 1990. 238.); „Általában a jó mulatók, víg kedélyűek visítotak tánc közben, a visszahúzódozóbbak, szegénylősebbek nem. Az ujjongás mellett gyakran előfordult, hogy rövidebb-hosszabb *táncszókat*, *rigmusokat* is kiabáltak tánc közben. (...) Sokszor a hangulatnak, helyzetnek megfelelően rögtönözve (...) voltak általánosan ismert *rigmusok*, illetve az adott helyzetnek, hangulatnak megfelelő egyéni rögtönzések is. (...) A táncmultságok és főként a lakodalmak oldottabb hangulatában helye volt egy-egy erotikus vagy szerelmi célzást tartalmazó *rikkantásnak* is. (...) Végezetül voltak olyan tréfás bekiabálások, amelyek vagy az adott helyzetre aktualizált alkalmi rögtönzéseként, vagy egyszerűen jól pergő ritmusuk révén emelték a hangulatot.” (Ratkó 1996. 118–120.)

ák aktualizálására vonatkozó törvényszerűségek. Úgy véljük, hogy az ilyen jellegű kutatások hiányának köszönhetőek a már említett terminológiai bizonytalanságok is.

Az erdélyi Mezőségen végzett táncfolklorisztikai vizsgálatok egyikében olvashatjuk, hogy Széken, az *aprók* és a *nagyok táncán* egyaránt szinte csak a fiúk használták *táncszókat*. A hatvanas években itt kutató, résztvevő megfigyelést is használó Novák Ferenc számára meglepetéssel szolgált, hogy a fiúgyerekek nagyon sok obszcén szöveget kiabálnak. Ennek a viselkedésmódnak a pontos társadalmi hátterére, funkciójára művében nem találunk utalást.¹² Mindenesetre érdekes, hogy a jóval később, az 1990-es években végzett gyűjtések során sem kaptunk választ erre a kérdésre, a megkérdezettek úgy tettek, mintha ez a jelenség nem is létezett volna.

Pesovár Ferenc szerint Mezőségen, az általánosan gyakorolt *tánckiáltások* mellett megfigyelhető volt, hogy a lassú, aszimmetrikus lüktetésű, páros táncok közben *táncszó*-szerű szövegeket énekeltek a táncolók. Ugyancsak itt egyes falvakban, miközben a legények a „*ritka magyar* táncot járták, a körben táncoló leányok *csujogatókat* énekeltek az egyébként szöveg nélküli hangszeres muzsikára.”¹³

Kallós Zoltán válaszüti *tánckiáltásokról* írt sorai is elsősorban a formai és előadásmódbeli jellemzőket helyezik előtérbe, de találunk itt néhány, például a más falusiak, illetve a lakodalmi tisztségviselők csúfolásával, a „szív érzelmeinek” kinyilvánításával kapcsolatos funkcionális adatot. Megemlíti továbbá, hogy Válaszúton a *csujogatók*, a környéken viszont a *rikótozás* elnevezést használják.¹⁴

Pálfy Gyula vajdakamarási vizsgálatai adják a legátfogóbb képet a mezőszégi *táncszók* formáját, megnevezését és használatát illetően. Leírja, hogy a *rikótozás*, *rikoltozás* stb. megjelölések nemcsak magukat a *táncszókat*, hanem azok használatát is jelölik. Ezek a névváltozatok nemcsak a szorosán vett *táncszókat* foglalják magukba, hanem a lakodalomban és más alkalmakkor előforduló *kurjantásokat* is. Részletesebben ír a *táncszók* használatának alkalmairól, amelyek közül a legfontosabbak: a lakodalmas menet; a templomi szertartásról való kijövetel, amikor is „valóságos *rikoltozás*-párbaj alakulhat ki” a két násznép között; az asztalülés, valamint az aratókálaka. Az előadóról elmondja, hogy az asszonyok közül kerülnek ki a sok szöveget ismerő specialisták, akiket lakodalomkor felkérhetnek *rikoltozni*. Fontos adat továbbá, hogy a vasárnapi és ünnepi táncok idején a táncoló legények előjoga volt a *táncszók* használata.¹⁵

A legutóbbi, vizsgálódási szempontjainkhoz legközelebb álló tanulmány Tatár Erzsébet tollából született, aki két mezőszégi faluban, Mezőverese gyházán és Szentmátéban gyűjtött anyag alapján kísérelte meg bemutatni a *rikoltozás* társadalmi funkcióit. Szerinte a *rikoltozás* egy olyan kommunikációs forma¹⁶, mely az

¹² Novák 2000. 75–77.

¹³ Pesovár 1990. 237.

¹⁴ Kallós 1964. 245–249.

¹⁵ Pálfy 1987. 276–278.

¹⁶ Tatár Erzsébet ezt találóan szimbolikus beszédformának is nevezi. Tatár 2007/I. 5.

érzelmek kifejezése mellett az információk cseréjét, narratív kontrollként erkölcsi értékek, magatartási módok közvetítését szolgálja. A konvencionálisan nyilvános pletykálásnak¹⁷ is felfogható *rikoltozások* ezen kívül társadalmi kapcsolatok minőségére, azok lehetséges kimenetelére reflektálnak. Mintegy mellékesen említi a szövegek korábbi szerzők által kiemelt szerepét, miszerint a *rikoltozások* a szórakozást, a jó hangulatot biztosítják.¹⁸

A TÁNCSZÓK HASZNÁLATÁNAK HAGYOMÁNYOS ALKALMAI

Kalotaszeg és Mezőség falvaiban az emberi élet és a naptári év fordulóihoz kapcsolódó szokások,¹⁹ valamint különböző társasmunkák során megengedett volt a hétköznapiól eltérő viselkedés. A szokáscelemekenyeken az ünnepélyes viselkedés mellett a felszabadultabb pillanatokban mindig megjelent a profán, szabados magatartás. Ezt a kettősséget gyakran a ruházattal is hangsúlyozzák. A lakodalmak alkalmával a fiatal pár, a rokonság és a vendégek ünnepi ruhában vannak, de a befogadó rítus egyik alakoskodó résztvevője a *csuma*,²⁰ aki gyakran az obszcenitásig elmenő tréfákkal igyekszik a lakodalom helyszínétől távol tartani a lakodalmas menetet, vicces maskarában jelenik meg. Ilyen alkalmakkor a rítusok fontos tartozéka a *táncszók* használata.

1. kép. Papp Ferenc 'Karikás' lakodalmi „csumának” öltözve. Visa (Kolozs m.)
Fotó: ismeretlen, 1980-as évek, a család tulajdonában

¹⁷ Vö. *Tatár* 2007/I, 3.

¹⁸ *Tatár* 2007/I.

¹⁹ Kivételt képeznek a halálesettel kapcsolatos szokások, bár Kallós Zoltán elmondta, hogy az ötvenes évek elején látott Visában egy legénytemetést, ahol a fiatal halott lakodalmát megtartva zenével és *rikatozással* kísérték ki a halottat a temetőbe.

²⁰ A *csumát* a mezőségi néphit betegségdémonként, illetve gyermekijesztőként ismeri. Ld. *Keszeg* 1999. 109.

Lakodalom, tréfás lakodalom

A táncszók használatának kiemelkedő alkalma a lakodalom, hiszen itt hangzott el a legtöbb *rikoltozás*, különféle funkcióban. A lakodalmi szöveggészlet nagyon sokszínű, található benne a menyasszonyra, vőlegényre, anyósra, násznagyokra és a papra mondható, s ezek szövegüket tekintve lehetnek szolidak, csúfolódók, viccesek, valamint erotikusak is. A lakodalmakkal kapcsolatban Kodály is megemlíti, hogy a dévajkodásnak, erotikus tréfáknak egyik legfontosabb alkalma ez, amikor is „a lakodalom dionysosi hangulata sok mindenre felszabadít, ami hétköznap tilos.”²¹ A lakodalmi szokáskörön belül sokat *rikoltoznak* a lakodalmas menetben, az út elkötésénél, valamint a templom előtti táncnál.

2. kép. Elkötik az utat a lakodalmas menet előtt. (A lakodalmi táncszók használatának kiemelkedő alkalma.) Középen Kiss Sándor 'Császár' és Chira Péterné Nagy Erzsébet 'Bendi'. Visa (Kolozs m.)
Fotó: ismeretlen, 1980-as évek, Kiss Sándor 'Császár' tulajdonában

Visa szomszédságában fekvő Szék községben az asszonyoknak, lányoknak is csak a lakodalom adott lehetőséget a *rikobálásra*, leginkább akkor, mikor a szekéren vitték a menyasszony vetett ágát.

Egy visai asszony mesélt Magyaroszóvátról a lakodalommal kapcsolatban a két rokonság közti kötekedésről:

„És akkor nem így, mint nálunk, hogy megy a vőlegény a menyasszony után és együtt mennek a templomba, nem. A templomnál találkoznak. Megesküsznek, aztán az az érdekesség az egészbe, mikor kijűnnek a templomból, ez az én rokonom, ez a te rokonod, szemtől-szembe egymás fejéhez minél csúfabbakat vágnak.” (KI)

²¹ Bartók-Kodály (szerk.) 1955. IX.

Hasonlóra Visából is találunk példát.²² Mialatt a *csumának* öltözött férfi alkudozik a lakodalmas néppel a bebocsátást illetően, kintről befelé és bentről kifelé rikoltozik egymásra a két násznép.

A közösség által elfogadott erkölcsi normák működését figyelhettük meg egy alkalommal, amikor a *csuma* túlságosan hosszú ideig évődött a vőfélyekkel. A türelmetlenül várakozó tömegeből egy női hangot hallottunk: „*Engedjenek bé bennünket, vagy b...ák meg a seggünket!*” A jelenlévő asszonyok rövid nevetés után azonnal elkezdtek keresni a hang forrását, és amikor kiderült, hogy egy lányról van szó, elítélően megszólták.

3. kép. A „*csuma*” zárt kapu mögül évődik a lakodalmassokkal. Visa (Kolozs m.)
Fotó: ismeretlen, 1980-as évek, Papp József ‘Malvin’ tulajdonában

Fontos még a lakodalmak másnapja, amikor a vendégek felszabadult hangulatban, szinte önfeledten táncolnak, a férfiak ilyenkor gyakran ruhát cserélnek az asszonyokkal.

Ekkor kerülnek elő a legvadabb szövegek, a jelenlévők felemlegetik korábbi sérelmeiket, gyakran szidják is egymást, de ez soha nem fajul veszekedésé. Egy idős asszony a következőt *rikoltozta* lánykori szeretőjének:

„Ez a X²³ azér’ görbe, sokat baszott a gödörbe’ Mikor felém tántorodik, még a belem hánykolódik... Úgyhogy aztán láttam, hogy mind nízett X. Ott e’ kicsit horgasan nízett. De ne nizz reám horgasan, száradj meg a fogasan! Bántom én, ha horgasan is néz?! (FA)

²² Más mezősegi példák (ld. szakirodalmi áttekintés) mellett távolabbról, például Zoboraljáról is ismerünk párhuzamokat. (Madar 1989. 91.)

²³ Az idézett történetek bizalmas, és esetlegesen a visai lakosokat sértő tartalma miatt az egyes szereplőket X, Y stb. betűkkel jelzem.

A lakodalomban használt rigmusok gyűjtése közben körvonalazódott az a kép, hogy az 1970-es évek elejétől hogyan változott meg a meny befogadásának módja. A rítushoz különböző cselekedetek mellett tartozott egy rövid *rigmus*,²⁴ amelyet az anyós vagy helyette egy, erre az alkalomra felkért asszony *rikoltozott* el. Ez a szöveg a fenti időtől kezdve a négy, hat vagy nyolc soros sablonszövegből az évek során egyre bővült különböző sztereotípiákkal, továbbá az adott családra vonatkozó adatokkal, aktualitásokkal. Ezzel párhuzamosan a cselekményekből csak a süteménnyel és mézelt pálinkával való kínálás maradt meg.

4. kép. Menyfogadás. (Kun Ilona az anyós helyett *rikatozik*.) Visa (Kolozs m.)
Fotó: Békési Tímea, 1996, Varga Sándor birtokában

A menyfogadó szövegek terjedelmének fokozatos bővülése és használatának virágzása maga után vonta, hogy mindegyik lakodalmat rendező család igyekezett valamelyik specialistát megkérni, hogy írjon számukra egyedi szöveget erre az alkalomra. Számukra ez nagyon jó lehetőséget adott, hogy tudásukat bemutassák, és az alkotással egyúttal elismerést kaptak a közösség részéről.

„De most má' jünnek is, hogy írjan! Írjan hama'... A héten má' előre megkérnek: Erzsi néni, írjon nekem! Aztán úgy írom le, ahogy talál... hogy van a család.” (KEB)

A menyfogadó szövegek kezdő és záró formulái állandósultak, míg a szöveg törzse mindig az adott család helyzetétől, állapotától függően változott, illetve változik. Álljon itt erre két szép példa:

„Jövök menyem elődbe, zárjalak a keblemre.
Olyan messze elmentünk, egy árva lán't találtunk.
Kinek nincsen édesanyja, azt a szél is jobban fújja.

²⁴ A szakirodalom nem tesz említést erről a műfajról.

Ha elmenyen más faluba, nincsen, hogy ki megsirassa.
 Fogadj engem jó anyádnok, ne érezd az árvaságot.
 Irma édes gyermekem, Jancsit neked neveltem.
 Zárd a lelki kebledre, s úgy vigyed az életbe.
 Mer' az élet tűnő álom, gyermekeim azt kívánom,
 Hogy a jó Isten megáldjon.
 Hogy ti egymást szeressétek, szülőket megbecsüljétek.
 Boldogok csak így lehettek, Isten legyen tivélletek.
 Fehér üveg a kezembe, piros pálinka van benne.
 Gyere igyál belőlle, miénk lesz az örökre." (KEB)

„...mentem ki a mezőre... és hallottam, hogy az a fiu nősül meg.. de nem ismertem, nem tudtam, hogy kit vesz... És mikor kimentem oda a hegybe, űk jüttek a mezőről. Má' mint menyasszony itt vot segítni... és hát olyan gyönyörű leány vot, oan szép leán' vot... Én má'... hogyan lementem oda a mi földünkhez dogozni, én ki is találom, hogy... A fiunak nem vot édesanyja... s úgy kitaláltam én, hogy: Ne busulj szép menyasszony, hogy nincs ki téged fogadjon. Völegénynek édesanyja, három éve meg van halva ... s úgy kitaláltom én, pedig semmi rokonom nem vot!" (KEB)

Fentiekből látható, hogy a menyfogadó szövegkészlet alakulásában, valamint az átmeneti rítus lebonyolításában nagyon fontos szerep jutott a specialistáknak.

A lakodalmi multság vége felé, a Szent György nap környékén megrendezett juhmérsi multság hajnalán, valamint a farsangi fonókban gyakran tréfás lakodalmat játszottak. Ilyenkor általában maskarába öltöznek a résztvevők.

5. kép. Maskarások mulatnak egy juhmérés hajnalán. Visa (Kolozs m.)
 Fotó: ismeretlen, 1980-as évek, Szőlősi András birtokában

Visában egy ízben szemtanúi voltunk egy özvegy férfi hatvanadik születésnapja alkalmából rendezett táncmultságnak, amelyen a férfit a református tiszteletes „összeadta” egy menyasszonynak öltözött legénnyel. Az ilyen alkalmakon pajzán, gyakran obszcén *rikoltozásokkal* fokozzák a hangulatot.

6. kép. Almenyasszony kikérése egy juhmérési multság hajnalán. Visa (Kolozs m.)
Fotó: ismeretlen, 1980-as évek, Szőlósi András birtokában

A kicsitánc

A konfirmálást megelőző korosztály néhány ügyesebb lány kivételével a *kicsitánc*on vagy az *aprók táncán* táncolt. A legtöbb visszaemlékező ezeket tanulásra használt alkalmként említi. Nemcsak a táncot gyakorolták, hanem a táncdalokkal kapcsolatos szokásokat és a táncilletet is. Ennek megfelelően a gyermekek táncalkalmain is szokásban volt a *táncszók* használata, sőt Visában és a környező falvakban a *nagyitánc*cal ellentétben ilyenkor a lányok is *rikoltoztak*,²⁵ ha idősebb legények nem voltak jelen. A szülők biztatták a gyerekeket:

„Ne légy oan ócsó leány, rikatozz, hogy szeressenek a fiuk!” „A kicsitáncba rikatoztak! Rikatoztak ott a leányok, de miko’ nem vot senki ott, olyankor csak! Mikor jöttek a nagyfiuk.. me’ ha véletlenül a nagyfiuknak nem vot táncok, akkor jöttek a kicsitáncbo... és akkor aztán hallgattak, mindenki úgy hallgatott, nem rikatozott!” (NA)

A nagyitánc

A hétfégi táncalkalmak, az ún. *táncok* nem voltak fontos alkalmak a *táncszók* használatának. Ezt a tényt az összes, általunk vizsgált faluban a magyarok és a románok egyaránt alátámasztották. A szombat esti, vasárnap délutáni illetve esti *táncok* rendszeres szórakozási alkalmak voltak, mintegy lezárták a hétköznapokat. A *tánc* hozzátartozott a *rendes heti ritmushoz*, nem számított különleges, ünnepi alkalmnak. Ezért, annak ellenére, hogy a hatvanas évek végéig a vizsgált falvakban ez volt a fiatalságnak a legfőbb táncos alkalmak, a lányok általában nem viselkedtek

²⁵ Vö. Novák 2000. 75–77.

szabadosan, feltűnően.²⁶ Általánosan jellemző volt, hogy *tánczókat* csak a legényeknek, a házasembereknek és az asszonyoknak illett használni.

„A leányok inkább csak az esküvőkön, kalákákbo... és bálon. Táncon nem rikatozott e' leán' se.” (FJÓ)

„A táncba nem sokat rikatoztak, hát ott nem vot úgy. Hanem így az esküvőken, itt mindenki ki tudta magát rikatozni... most, még tíz százaléka sincs, amit akkor kirikatoztak. Ott, ott kibeszélték magukat a rikatozás közbe', meg ha haragosa vot, az visszarikatozott.” (KEC)

Kivételek természetesen voltak. Visában még ma is emlékeznek arra a néhány asszonyra, aki lány korában *rikoltozott* a táncon. Az egyikük szerelmi viszonyba került egy helyi értelmiséggel. Abban reménykedve, hogy az illető elveszi, a következőt *rikoltozta*:

„Három alma, hat barack, úrfi szeret, nem paraszt
Ha az úrfi megmaraszt, nem kell nékem a paraszt
Ha az úrfi nem maraszt, jó lesz nékem a paraszt.” (KÁ)

A nyári *tánc*on résztvevő, *bámuló* férjes asszonyok társadalmi státusza már más volt, ők megengedhették maguknak a szabadabb viselkedést, esetleges erotikus megjegyzéseket.

„Hát a lányok nem annyira rikótoztak a táncon. Inkább ilyen asszony, fiatalasszony... Ezek fecsegték el magokat. Reákiábáltak valakire. X nem rikatozta Y fiára? Ez az ügyes vőlegény, jaj, de ügyes vot szegény. Megcsinálto a normáját, meg is verte apját, anyját. Kirikatozta, hogy megverte az apját.” (FJS)

A bál

A bál polgári hatásra, meglehetősen későn terjed el az általunk vizsgált területen, a hétfégi *tánc* fontos szerepét meg sem közelítve.²⁷ A bálók zártkörű volta biztosította azt, hogy egy-egy korosztály csak saját köreiben belül mulathatott, így ez volt tulajdonképpen az egyedüli alkalom, amin a legények, és a lányok párosával jelenhettek meg és az idősebb korosztály „ellenőrzése” nélkül lehettek együtt. Ilyenkor előfordult, hogy a lányok *megvágták egymást egy-egy szóval*, vagy éppen a nekik nem tetsző viselkedésű legényt utasították vissza.

„Annak az X-nek... Amelyik mind iszik. Annak az idesanyja az szeretett egy embert, és az ugy öltözött fel... pántlikás kalappal... hogy rikatozta a szeretőjinek hogy: Pántlikás a kalapod, de büdes az ajakod, ugy irtoznak a szádtól, mind a kutya fa...átol! Na, képzed-e! Annak! De a bálba', hogy mindenki hallotta! Biza!” (KEM)

²⁶ Egy visai asszony elmesélte, hogy új ruhájában ment el egy *táncra*, mert tetszeni akart az udvarlójának. Mikor megjelentek, a többi lány így fogadta őket: „Ni! Itt van XY a pávjával!”

²⁷ Vö. Martin 1995. 110.

Társasmunkák

Itt elsősorban a fiatalság által végzett társasmunkákra, mint például a zenésznek, vagy a ház- illetve csúrbérért végzett arató, vagy kapáló *kalákákra* gondolunk, illetve a kenderfeldolgozás munkálataira, amelyeken asszonyok is részt vettek.

7. kép. Kendertilolás. Visa (Kolozs m.)

Fotó: ismeretlen, 1950-es évek, Gáspár András birtokában

Mindenképpen meg kell említeni, hogy amíg a zenésznek végzett *kaláka* közben és végén mindig táncolnak, addig a többi társasmunkához ritkán kapcsolódik tánc, a rigmusok munka közben szólalnak meg.

A gyűjtött anyag szinte egyértelműen kiemeli a *kalákát*, mint a *táncszók* használatának olyan alkalmát, ahol a lányok – a nagytáncal ellentétben – bátran *rikoltozhattak*, bármilyen szókimondás megengedett volt. Mivel ide a még házasulatlan fiatalok jöhettek, elsősorban a szerelmi életük problémáiról szóltak a *rikoltozások*.

„Ott mindent ki lehetett, szabad vót. Rikatoztak a kalákás asszonnak, rikatoztak a zenészeknek. Meg aztán mondom, hogy a mi időnkbe aztá’ mindenki visszarikatozott, ami a lelkin vót... Egy este eljött a szeretőm, más este a másikhoz... Akkor aztán dacoltak a lányok egyik a másikkal.” (KEC)

Az aratókaláka esetében fontos volt az egyforma munkatempó betartása. A lemaradókat megszegyenítették, *rikoltozva* csúfolták, ilyenkor a zenész *kircajált*²⁸ az illető mögött, gyorsabb munkavégzésre, a többiekhez való felzárkózásra ösztökélve őt.²⁹

²⁸ Jelentése kb. ‘cincogott’.

²⁹ Vö. *Tatár* 2007/I. 1.

A *kalákatáncon* természetesen azok voltak jogosultak részt venni, akik dolgoztak is:

„S tudjátok kire emlékszem, kire rikatozták? X néni, mikor’ nagyleán vot... a Bördokéknál vot a tánc... Nyár vot, elmentek a táncbo, s X néni nem vot a kalákábo. S ez a ZY bá, má meg van halva, az elvette ezt az X nénit... táncolni. S akkor elkezdtek rikatozni, hogy: Aki nem tett kalákát, ne rázza a... Megmondták, hogy mijit, a leánynok. Ott vot a néni, az anyja: Lányom, lányom, gyere ülj le! Y bácsi nem hatta: ‘Nem, nem, nem, majd meglátom én, hogy ki rikatozta eztet!’ Elkezdtek rikatozni, valamelyik férfi. Nem felejem el soha...” (FA)

A *táncszók* használatának másik fontos alkalma a kendermosás, illetve a kendertiprás volt. Ilyenkor az asszonyoknak minden megengedett volt, ezek voltak azok az alkalmak, mikor mindenkit kicsúfolhattak, főleg a közelbe tévedő férfiakat. A visszaemlékezések szerint ilyenkor provokálták egymást, ami néha válaszra talált.³⁰ Ilyenkor *vagdalóztak*:

„Mosatlan a kendered, most b...ák az egerek.
Mer’ nem tudat megmosni, a faluba jársz pletykálni!” (KÁ)

Szabadosabban viselkedhettek a lányok a fonókban, mikor maguk között voltak, főleg a farsangi időszakban. Ilyenkor a *fársángosok* jártak a fonós házakba, énekszóra táncoltak és *rikoltoztak*.

„A fonóba jártak a fársángosok. Akkor azoknak rikatoztak?” (BT) – „Persze. Kivált, mikor menyasszonynak vot ötözve, és akkor megin’ ezeket a rikatozásokat, amiket így ténylegesen rikatozzuk az igazi menyasszonynak.” (LZSK)

Megrendezett táncfilmezések

A táncfilmezéseken, bár ezek általunk és nem a helybeliek által, organikusan szervezett táncalkalmak voltak, lehetőségünk nyílt a *táncszók* használatának megfigyelésére. Az ilyen alkalmakon nem hangzott el sok szöveg, mint ahogy a hagyományos *nagytáncon* sem, de az aktualizálás jól megfigyelhető volt. Egy alkalommal az egyik idős férfi, a résztvevők életkorára célozva a következő szöveget *rikatozta*:

„Ez a tánc az öregeké, nem a fiataloké”³¹(FMJ)

³⁰ Vö. *Tatár* 2007/I. 1–2.

³¹ A helytelenül alkalmazott szótagszám miatt a szöveg ritmikája sántít. Az eredeti, ritmikailag helyes szöveg a következő: „Ez a tánc a legényeké, nem a házasság embereké!” Ez esetben a *rikoltozó* az aktualizálás miatt formát bontott, de az improvizálása rosszul sikerült. Emiatt a rigmus nagy derültséget keltett.

A TÁNCSZÓK HASZNÁLATÁNAK VÁLTOZÁSAI, ILLEMSZABÁLYOK

Ha összegezzük a visszaemlékezések adatait, kiderül, hogy a *táncszók* eredeti funkcióban történő használata – kb. az 1940-es évekig – a következő képet mutatja.

Olyan ünnepi alkalmakon, amikor megengedett volt a profán viselkedés minden résztvevő *rikoltozhatott*, de az obszcén szövegek használata ilyenkor is csak a legények, házasemberek, legfőképpen az asszonyok körében volt szokás. A leggyakoribb táncalkalmon, a hétvégi *táncon* a lányoknak nem illett *rikoltozni*. Ez igaz volt a magyarokra és a románokra egyaránt.³²

Az 1950-es években történt gazdasági változások azonban a kultúra területén is változásokat hoztak.³³ A tsz-szervezés időszakára vonatkozóan sokan emlegetik, hogy a lányok mennyit *vagdaloztak* abban az időben. Ennek oka vélhetően az, hogy ekkor a szegényebb és a gazdagabb társadalmi réteg közötti feszültségek felerősödtek, ami hatással volt a párvalasztási lehetőségekre is. Visszaemlékezések szerint ez sok problémát okozott a fiataloknak, akik érzéseiket, véleményüket gyakran *rikoltozás* segítségével fejezték ki.

További változásokat okozott, hogy a nemek és korosztályok közötti hagyományos munkamegosztás megszűnt, a tsz-ben mindenki együtt dolgozott, s megindult az addig jellemző erkölcsi normák változása, lazulása.

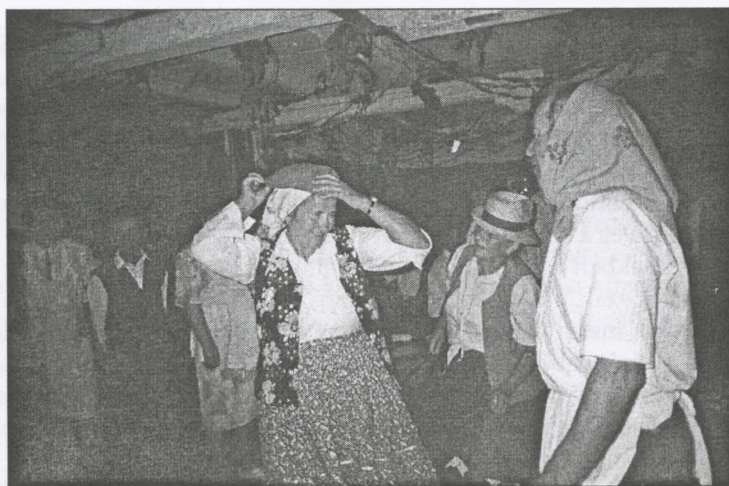
„... akkor nem vot ippen olyan szabad a szánk, most szabadult meg egy darabtul. Akkor nem beszélünk a szülők előtt ilyesmit... Mikor megjött ez a kollektivizálás, kiment a nép egymás közé, akkor má' szabad vot... Rigen a fiatalság előtt nem beszéltek (...) No de mikor az a kollektivizálás meglett, közösen dogoztunk a mezón, akkor már fiatal, öreg, mind be kellett vegyüljön mindenbe. Mindenbe bele kellett vegyülni. De addig nem.” (KEB)

A tsz-szervezés, valamint a városok iparosítása miatt a helyi társadalom növekvő mobilitása, a közös táncalkalmak, mulatságok elmaradása a közösség összetartozását gyengítette, ezzel párhuzamosan a tagok közötti viszonyok értékelésének, bemutatásának módja megváltozott. Az általunk vizsgált szimbolikus szövegforma használata visszaszorult a lakodalmi szokáskeretek közé. Gyűjtőmunkánk során 1994-től évente több lakodalomban is részt vehettünk, s megfigyelhettük a fiatalok *táncszó* készletét és használatát. A tapasztalatok szerint nagyon kevés szöveget tudnak, azok is jobbra olyanok, amik keményen nevének nevezik a dolgokat, s amit hagyományosan a fiatal lányok nem is használhatnának. A visszaemlékezések szerint az 1970-es évek előtt a fiatalság nem vehetett részt a lakodalmakban, legfeljebb a nagyon közeli rokonok, azóta viszont szokássá vált a menyasszony és vőlegény korosztályába tartozók széles körének meghívása. Megszűntek a *táncszók* használatának hagyományos alkalmi, egyedül a lakodalom során hallhatnak

³² Tapasztalatunk szerint a románok szöveggészlete jóval meghaladja a magyarokét. A helybeliek véleménye szerint a románok többet *rikatoznak*, mint a magyarok. „A román kimegy a hegybe’, már kiált.” (FJS)

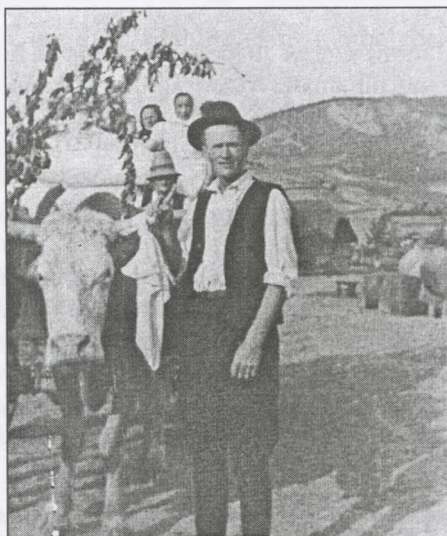
³³ Vö. *Tatár* 2007/I. 1.

a fiatalok *rikatozásokat*, ott viszont az asszonyok nagyon elengedik magukat, így elsősorban a pajzánabb szövegek kerülnek elő.

8. kép. A lakodalom hajnalán néhányan ruhát cserélnek. Visa (Kolozs m.)
Fotó: Varga Sándor, 1996, Varga Sándor tulajdonában

A kollektivizálás évtizedei a lakodalmi *táncszók* használatában is változásokat hoztak. Az utolsó szekeres lakodalom 1960-ban volt, amikor a tsz-ek szervezése befejeződött. Amíg szekérrel vitték a menyasszony hozományát, a rajta ülő *nyüszülányok* és *nyüszüasszonyok* nagyon sokat rikoltoztak.

9. kép. Kép az utolsó szekeres lakodalomról. (Előterben Kiss József 'Bírdok'.)
Fotó: ismeretlen, 1950-es évek, Kiss József 'Bírdok' tulajdonában

A lakodalmi szövegek közül a menyasszonyra, vőlegényre, az öröm, illetve a bánatos szülőkre, násznagyokra, bábéskodókra stb. vonatkozó szövegek széles skáláját használták itt. A szokás megszűnésével e szövegek keresték helyüket a lakodalom más fázisaiban. Mivel sok utcai vonulás tartozik ma is az esküvő menetéhez, itt is jól tudják használni e szövegeket, s a templom előtti tánc is jó alkalmat kínál a *rikoltozásra*. A lakodalom végén, amikor már a zenészek elmentek, de az emberek – főleg azok, akik végigdolgozták a lakodalmat – még mulatni szeretnének, felfokozott hangulatukban sokszor nyomdafestéket nem tűrő szövegekkel szórakoztatják egymást. Persze itt is elsősorban a specialistáké a főszerep. A hatvanas években megszűnt a menyasszonytánc szokása is, ami szintén kiváló alkalom volt a *rikoltozásra*.

A meny befogadás szokásának változása – mint már arról szó volt – az 1960–70-es évekre tehető. Ettől az időtől íródna szinte alkalomról alkalomra új szövegek. A szöveg bővülésének időpontja egyértelműen az, amikor az egyik visai asszony *nyüszüasszonyként* vett részt egy magyarpalatkai esküvőn³⁴, s ott hallott hosszabb menyfogadó szöveget,³⁵ ebből a következő részt vette át:

„Piros rózsza csüng az ágon, nem én vagyok anyos drága.
Ide vagyok kéretve, fogadjalak helyette.”

Ezt hozzáfűzte az addig használt visai szöveghez, amely így hangzik:

„Mióta megismertelek, a menyemnek kedveltelek.
Fehér üveg a kezembe, piros pálinka van benne.
Gyere, igyál belőle, miénk lesz az örök.” (KEB)

A kibővített szöveghez aztán még saját kútfőből is toldott, s a faluban ezzel olyan nagy sikert aratott, hogy azóta ritka az olyan esküvő, amelyre ne íratnának új szöveget. Ebbe az alkotó munkába aztán több specialista is bekapcsolódott, s ennek eredményeként az elmúlt három évtizedben újabb, terjedelmesebb szövegek születtek. A szerzők általában egyben előadói is a menyfogadó *rikoltozásoknak*, amit mindig fejből mondanak.

Az előadók közt az elmúlt pár évben viszont már akadnak fiatalabb asszonyok is, akik a családban elfoglalt helyük miatt vállalkoznak az anyós helyetti *rikoltozásra*. Ők új szöveget nem írnak, hanem az említett specialistákkal íratnak, és vagy a papírról olvassák, vagy a kezükben tartják arra az esetre, ha zavarukban elfelejté-
nék. Ezeket a szövegeket féltékenyen őrzik, mert nem szeretnék, hogy máshol is elhangozzék ugyanaz.

³⁴ A Mezőszégen végzett terepmunka során kiderült, hogy a *menyfogadó rikoltozás* minden román faluban szokás. A magyaroknál sok faluban más rítuscselekménnyel fogadják be a menyasszonyt az új családjába. (Vö. *Tatár* 2007/II. 5.)

³⁵ Kiss Erzsébet 'Cire' szerint a palatkai magyarok az ottani románoktól vehették át a szokást, akik az újasszonyt a kaputól a házig vezetve végig, hosszan *rikoltoztak*.

„... erre akartam vigyázni, erre a rikoltozásra, hogy ne legyen olyan ismeretes... Ezt szeretném, hogy megőrizzem őket valahogy, és mind adtam édesanyámnak a kis papírkáimat, amire le vot írva, valahova el lettek téve.” (KI)

A RIKOLTOZÁSOK ELŐADÁSI MÓDJÁRÓL

A *rikoltozás* szorosan kapcsolódik a zenéhez, annak üteméhez és a dallamok kezdetéhez egyaránt, helyi kifejezéssel élve *tudni kell a zene után rikoltozni*:

„... azt úgy kell, mikor a zenész megkezdi a... zenét, akkor kell csuhogatni. Ameddig kezdi mégegyszer a zenét, akkor megin' csuhogatni. Azt úgy kell, nem egyfolytából csujogatni, csak mikor kezdi a zenét, csak akkor lehet csujogatni.” (LA)

A szöveget elkezdni a dallammal együtt kell, a rigmus sorai között, pedig mindig egy-egy dallamsort várni, de a szöveget záró *ujjúj, i-ha-ha* illetve *ha-te-ha* formula közvetlenül a befejező sor után következik. Erre mindig nagyon figyelnek, bár tánc közben előfordulhat, hogy nem tudják pontosan a dallammal együtt kezdeni a *rikatozást*, mert egyszerre kell a táncra és a kiáltásra is figyelni, ami nagyobb koncentrációt igényel.

A lakodalomban, amikor az anyós *rikoltozással* fogadja a menyét, a zenészek az anyós mögött állnak. A szöveg elhangzása alatt halkabban zenélnék, majd a végén, amikor az anyós és a fiatal pár isznak egy-egy korty pálinkát, sokkal hangosabban muzsikálnak. A román szöveget jobban értik a zenészek, ezért ahhoz még jobban tudnak alkalmazkodni úgy, hogy a családra vonatkozó, érzelmes résznél a hangszeres nagyon visszafogottan szólnak, viszont a záróformula elhangzása után teljes hangerővel játszanak, így segítenek a feszültség feloldásában és kisütésében.

A zenéhez való szoros kötődést a népdalok és a *táncszók*³⁶ kapcsolata is alátámasztja. A mezősegi románoknál még ma is megfigyelhető, hogy a lassú, asszimmetrikus lüktetésű páros táncukban felhangzó rigmusok első sorát *tyiuálják*³⁷, a következő sort pedig a tánckísérő zene dallamához alkalmazkodva éneklük. A megkérdezettek hangsúlyozzák, hogy az nem ének, hanem *rikoltozás*.

Az előbbieken kívül a mezősegi románok és magyarok táncszó-előadása között nincs különbség, a helybeli magyarok romános hanglejtéssel *rikatoznak*. Ennek oka, hogy a több évszázados együttélés, a kisebbségi lét következtében a mezősegi magyarok beszédének dallama hasonlít a román nyelvére.³⁸

Lakodalmakban látható, hogy utcai vonulások alkalmával, amit végig zene kísér, a *rikoltozó* asszonyok összekarolva a zenekar mögött haladva mindig ütemre lépnek, amit szoknyájuk ringása is szépen mutat. A menyfogadó szöveg elhang-

³⁶ Székről ismerünk több olyan lakodalmi éneket, amelyek szövegei Visában ma már csak *rikatozásként* ismertek.

³⁷ A *rikatozás* román megfelelője a legtöbb mezősegi településen: *chiitur*. Ebből képzett ige *chiuit*, amit gyakran a magyarok is használnak kissé elferdítve: *tyiuál = rikatozik*.

³⁸ „A előadó romános, illetőleg idegenes hanglejtéssel beszél, bár református magyar.” (*Lajtha* 1954. 416.)

zásakor az is megfigyelhető, hogy az anyós, vagy a felkért specialista ütemesen ringatja testét és a kezében tartott pálinkásüveget jobbra-balra, a zene ritmusára.

10. kép. özv. Fodor (Szőlősi Anna) üveggel a kezében „rikatozik”. Visa (Kolozs m.)
Fotó: Békési Tímea, 1996, Varga Sándor tulajdonában

Ugyanezt a mozgást egy megrendezett néprajzi filmezésen is megfigyelhettük. A kamerák és a figyelem kereszttüzében lévő asszony zavarában bizonytalanul kezdett *rikatozni*, de némi gondolkodás után egyik kezét maga elé emelte pontosan úgy, mintha üveget tartana benne, és a fent említett módon ringatta testét *rikatozása* ütemére.

„Könnyebb rikatozni, és könnyebb... ahogy a zenét hallod, ahogy méz is, könnyebb... azért van a kezedbe az üveg, hogy... lengetik.” (LA)

Ezek a szövegek az élőbeszéd stílusában szinte soha nem hangzanak el, még akkor sem, amikor az interjú során saját füzetükből olvassák fel őket. Az elmondások alapján tánc közben egyébként sem sokat *rikatoznak*, mert nehéz egyszerre a táncra és a *kiáltásra* is figyelni, kivétel ez alól a románok lassú tánca.

„A rikatozók nem nagy táncot rendeztek.” (TS)

ÖSSZEGZÉS

A dolgozat célja volt pontosítani a *táncszók* használatáról kialakult képet egy falura, illetve egy szűkebb tájegységre vonatkozó esettanulmányok alapján. Vizsgálatunk során igyekeztünk rávilágítani arra, hogy a *táncszók* sokkal többet jelentettek a tánc közbeni vidám kiáltásoknál, mint ahogy az sokszor a tudományos közvéleményben is pontatlanul elterjedt. Az énekléshez hasonlóan megoldás értékű eszközök az emberek lelki problémáira azáltal, hogy segítségükkel kifejezhetik érzéseiket olyan művészi formában, amely a közösség által elfogadott. A *rikoltozás* valójában úgy tölti be problémamegoldó, feszültségoldó funkcióját, ha nyilvánosan, lehetőleg minél nagyobb hallgatóság előtt hangzik el. A nyilvánosságot vállalva a hagyományos közösségben bárki kikiálthatta magából fájalmát, sérelmét. Az adatok tanulsága szerint tehát az énekléshez hasonlóan a *rikoltozás* is a művészi önkifejezés, a közösség előtt való megmutatkozás eszközeként rendkívül fontos szerepet játszik a mentális egyensúly fenntartásában.³⁹

A fentiekén kívül az egyéni sérelmek és konfliktushelyzetek kezelésére és a közösségi morál érvényesítésére vonatkozó példákat is ismertettünk. A *táncszók* ilyen funkcióira vonatkozóan a szakirodalomból eddig csak elszórt adatközléseket ismerünk, csakúgy, mint a menyfogadó szövegekre és ezek szokáskörnyezetére vonatkozóan.

Vizsgálatunk további célja volt, hogy megvilágítsuk azt a tényt, hogy a visai faluközösség kommunikációs rendszerét megváltoztatta a mezőgazdaság szocialista szellemű átalakítása. Ennek hatása jól lemérhető a helyi *táncszó* készlet elsorvadásából, a *táncszók* alkalmazása módjának és szabályainak jelentős változásából. A változással kapcsolatos vizsgálatokat továbbra is fontosnak tartjuk, hiszen napjainkban a különböző revival mozgalmakban résztvevő mezőszéki táncosok már más funkcióban használják a *rikoltozást*. Egyrészt a közösséghez való kapcsolódásukat, másrészt a tudásukat akarják reprezentálni. Néhányan füzetbe rögzítve óvják meg a felejtéstől ezeket a szövegeket, tudatosan ápolva hagyományukat. Ezzel természetesen lehetőségük nyílik arra is, hogy ezeket az érdeklődőknek „forgalmazzák” is.⁴⁰

A terminológiával kapcsolatos problémák

A szakirodalomban gyakran külön írnak *táncszókról* és *lakodalmi kurjantásokról*, de a szövegek ilyen élesen nem választhatók szét. Funkció szerint a szövegeket különböző csoportokra lehet osztani. Egy korábban megírt tanulmányunkban már felvetettük, hogy a *táncszó* kifejezés nem alkalmazható minden esetben, hiszen a terepmunkánk alatt összegyűjtött több száz szöveg és a kapcsolódó kommunikációs közeg, szokáskörnyezet vizsgálata alapján kiderül, hogy funkciójukat, sőt előadási alkalmukat tekintve ezek nagy része nem kapcsolódik szorosan a tánc-

³⁹ Ennek ellenére a magyar néprajz elhanyagolja a folklórjelenségek hasonló irányú értelmezését és bemutatását. A témáról bővebben: *Andrásfalvy* 1980., 2004.

⁴⁰ Vö. *Tatár* 2007/II. 5.

hoz, gyakran nem is táncos alkalomkor hangzanak föl, sőt gyakran a zenéhez sem kötődnek.⁴¹ Kiemelkedő alkalmak a lakodalmak és javarészt az asszonyok által végzett különböző társasmunkák⁴² voltak, hiszen ilyenkor a faluközösség jelenléte, illetve a megfelelően fölfokozott érzelmi hangulat miatt jó alkalom adódott a rigmusok használatával történő problémamegoldásra, önkifejezésre.

Alkalom vagy funkció alapján nehéz a szövegeket egy csoportba sorolni és elnevezni, ezért úgy gondoljuk, hogy az előadásmódbeli és a formai jegyek alapján a *kialtott rigmus* megnevezés tűnik a legmegfelelőbbnek.

IDÉZETT VISAI LAKOSOK

FA	özv. Fodor (Szöllősi) Anna (1925)
FJÖ	Fodor József 'Öreg' (1907–2002)
FJS	Fodor János 'Selyem' (1932)
FMJ	Fodor Mihály 'Jakab' (1938)
KÁ	özv. Kiss (Gáspár) Ágnes (1922–2008)
KEB	özv. Kiss Erzsébet 'Birdok' (1926–1998)
KEC	Kiss (Fodor Kiss) Erzsébet 'Cire' (1941)
KEM	Kiss (Méhési) Erzsébet 'Micsurin' (1944)
KI	Kun (Fodor) Ilona (1969)
LA	özv. Lovász (Nagy) Anna 'Kuli' (1940)
LZSK	László (Lovász) Zsuzsanna 'Kuli' (1944)
NA	özv. Nagy (Kiss) Amália (1918–2008)
TS	Timándi Samu 'Gyéresi' (1919 Mezőgyéres–2008 Visa)

IRODALOM

ANDRÁSFALVY Bertalan

1980 A hallgatóság nélküli népművészet. In Szépfalusi István (szerk.) *Csak tiszta forrásból*. 68–88. Bern

2004 Népballadaink szerepéről. In uő. *Hagyomány és jövő. Népművészeti tanulmányok*. 77–87. Antológia Kiadó. Lakitelek

BARTÓK Béla – KODÁLY Zoltán (szerk.)

1955 *Magyar Népzene Tára. III/A. Lakodalmok*. Akadémiai Kiadó. Budapest

BÉKÉSI Tímea – VARGA Sándor

2006 Táncszók használata egy mezőségi faluban. In Ekler Andrea–Mikos Éva–Vargyas Gábor (szerk.) *Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére*. 291–310. L'Harmattan. Budapest

Borbély Sándor

1891 Az aranyosszékiek tánca. *Ethnographia* II. 243–246. Budapest

HORVÁTH István

1980 *Magyarórádi toronyalja*. Magyar Helikon Kiadó. Kolozsvár

⁴¹ Ezek után érthető, hogy Visában, és a környékbeli falvakban is egyetlen szóval (*rikoltozás*) jelölik a *táncszókat*, a cselekvésre pedig az ebből képzett igét (*rikoltozni*) használják.

⁴² Erre bizonyíték az is, hogy a specialisták egytől-egyig asszonyok, akik az adatok tanúsága szerint lánykorukban a *nagy táncon* alig-alig *rikoltoztak*, viszont jelentős szövegkészletüket, amelyet tanúlással és önálló alkotással teremtettek, a lakodalmok során használták és használtatták.

KALLÓS Zoltán

- 1964 Táncagyományok egy mezőségi faluban. *Táncudományi Tanulmányok 1963–64.* 235–252. Budapest

KATONA Imre

- 1998 Táncdalok és táncszók. In Voigt Vilmos (szerk.) *Magyar folklór.* Líra fejezet. Osiris Kiadó. Budapest

KESZEG Vilmos

- 1999 *Mezőségi hiedelmek.* Mentor Kiadó. Marosvásárhely

KÜLLŐS Imola

- 1978 Táncszavak, táncdalok. In Jávor Kata–Küllős Imola–Tátrai Zsuzsanna (szerk.) *Kis magyar néprajz a rádióban.* 391–394. Budapest

KÜLLŐS Imola – MARTIN György

- 1982 Táncszó. In Ortutay Gyula (szerk.) *Magyar Néprajzi Lexikon.* V. Akadémiai Kiadó. 185–186. Budapest

LAJTHA László

- 1954 *Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés.* Budapest

MADAR Ilona

- 1989 *Fejezetek Zoboralja társadalomnéprajzához.* (Folklór és Etnográfia 51.) Debrecen

MARTIN György

- 1995 *Magyar tánc típusok és táncdialektusok.* Planétás Kiadó. Budapest

NOVÁK Ferenc

- 2000 Szék táncai és táncélete a XX. század első felében. In Virágvölgyi Márta–Felföldi László (szerk.) *A széki hangszeres népzene.* 29–78. Planétás Kiadó. Budapest

PÁLFY Gyula

- 1987 Egy mezőségi falu táncélete. *Táncudományi Tanulmányok 1986–87.* 261–286. Budapest
 2004 A táncszók tartalmi osztályozása. In Andrásfalvy Bertalan–Domokos Mária–Nagy Ilona (szerk.) *Az Idő rostájában I. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára.* 175–200. L'Harmattan. Budapest

PESOVÁR Ferenc

- 1990 Táncszók. In Dömötör Tekla (szerk.) *Magyar Néprajz VI.* 236–239. Budapest

RATKÓ Lujza

- 1996 „Nem úgy van most, mint vót régen...” A tánc mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában. Nyíregyháza–Sóstófürdő

TATÁR Erzsébet

- 2007 *A rikoitozás társadalmi funkciói két mezőségi faluban.* I. / II.
<http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=431>

SHOUTED VERSES IN A VILLAGE OF MEZŐSÉG, TRANSYLVANIA

Tímea BÉKÉSI – Sándor VARGA

In our paper, we rely on research carried out in Central-Transylvania, mainly in Mezőség. We studied the role of the so called dance verses in the life of their users, and in the communication system of the researched village communities. In contrast with formal and thematic approach of earlier research, I focused on function.

When examining the dance verses, we found that the use of these texts is connected to social status and to certain occasions. Men, young lads and married women are allowed to shout these verses any time, while girls were permitted to use these texts only at celebrations and exclusive the decent verses. At the most common occasions of dance, the weekend balls, girls were not allowed to shout verses.

Most of the texts are not used while dancing, but rather are connected to the event of receiving the bride into her new family. This group of texts has not been mentioned in the ethnographic literature so far. Most of the verses can be heard at celebrations where more careless behaviour is allowed, for example collective work, balls, wedding processions, spinning rooms in the winter carnival time. These verses conveyed personal problems, and conflicts, thus people could dispose of psychological stress by expressing it in front of the community in a socially acceptable way.

On the basis of all this, we claim that the Hungarian term „tánczó” [dance verse] should not be used to designate all the mentioned texts. Furthermore, from a functional point of view they cannot be placed into a single category. Therefore, we need to find a new label considering formal and functional features of the verses. I find the expression „shouted verse” to be the most appropriate umbrella term.